

Menneskerettigheter og menneskeverd

Menneskerettighetene gjelder for alle i Norge. De forplikter omsorgsapparatet, men ikke noe å være redd for. Tvert imot vil de som ønsker å yte god omsorg, kunne finne støtte i dette regelverket og de grunnleggende prinsipper som ligger til grunn for dem.

Menneskerettighetene er viktige. Det har de fleste nok fått med seg. Men alle er kanskje ikke like klar over *hva* de egentlig handler om. Jeg er heller ikke sikker på at alle vet at myndighetenes hovedoppgave er å sørge for at menneskerettighetene respekteres i *sitt eget land*. Her i Norge får vi inntrykk av at menneskerettighetene bare kan krenkes i andre land. Det som foregår her hjemme er helt automatisk i orden og derfor selvsagt ikke i strid med menneskerettighetene. Våre politikere viser mye ansvar for menneskerettigheter i andre land. Dessverre virker det som de ikke er tilsvarende interessert i det som kommer frem om krenkelser her hjemme. I hvert fall hører vi skjelden eller aldri at noen påpeker at det har skjedd brudd på menneskerettighetene.

Den som følger med i media og offentlig debatt vet at det dessverre foregår ting her i landet som innebærer at enkeltmennesker på en eller annen måte krenkes eller utsettes for nedverdiggende behandling. Vi husker rapporten som ble offentliggjort nylig om overgrep mot barnehjemsbarn i Bergen; offentlige beklagelser overfor krigsbarn og lobotomerte pasienter og diskusjonen om regulering av tvangsbruk i omsorgen for demente og utviklingshemmede. Alt dette er klare eksempler på behovet for å sette menneskerettighetene i Norge på dagsordenen.

Formålet med menneskerettighetene er å beskytte mennesker mot å bli utsatt for misbruk av makt i en eller annen form. Dessuten å verne om den enkeltes menneskeverd og selvrespekt. Den som prøver å finne ut litt mer, vil oppdage at menneske-

rettighetene verken er spesielt mystisk eller komplisert. Det dreier seg om et internasjonalt regelverk som fastslår hvordan offentlige myndigheter skal eller ikke skal behandle sine borgere. Reglene er utarbeidet av flere stater i fellesskap. Det enkelte land forplikter seg gjennom vedtak i nasjonalforsamlingen, hos oss i Stortinget. I virkelighetens verden er det ofte slik at det er mye lettere å skrive under fine erklæringer om menneskers rett til personlig integritet og til ikke å bli behandlet

på nedverdiggende måte, enn å følge opp gjennom praktisk handling. Media minner oss hver dag om at dette ikke bare er et norsk problem.

Norge har alltid hatt ambisjoner om å være i forkant i det internasjonale menneskerettighetsarbeidet samtidig som vi er forbausende lite flinke til å følge opp på hjemmebane. Det skjedde derfor noe viktig i mai 1999 da Stortinget vedtok «Lov om menneskerettigheter». Loven bestemmer at tre viktige menneske-

rettighetskonvensjoner skal ha status som norsk lov. Den fastslår også at hvis det oppstår motstrid mellom menneskerettighetene og annen norsk lov, skal menneskerettighetene gå foran. Et enstemmig Storting ønsket med dette å gjøre det klinkende klart at menneskerettighetene er juridisk bindende for alle i Norge. De kan ikke velges bort når noen mener de er til bry.

For oss alle var dette en viktig milepæl. Men kanskje spesielt for mennesker som befinner seg i en situasjon prisgitt andres omsorg eller som ellers

opplever at andre har stor makt over dem, slik som i fengsel, lukket psykiatrisk avdeling eller asylmottak.

Forutsetningen for at en slik lov som styrker individets rettigheter, skal få noen praktisk betydning, er at disse rettighetene er kjent. Vedkommende selv må vite at det går klare grenser for hva man skal behøve å finne seg i. I mange tilfelle er det også nødvendig at deres pårørende har denne innsikt. I tillegg er det en selvfølge at ledere og medarbeidere på alle nivåer innen den aktuelle omsorg har de nødvendige kunnskaper. Våre myndigheter er ikke spesielt flinke til å minne sine medarbeidere om at *alle* som på en eller annen måte representerer myndighetene, *kan* påføre den norske staten et ansvar under de internasjonale menneskerettigheter. Men det er et faktum. Den som ikke tror det kan studere Strasbourgdomstolens dom i saken som ble reist av Adele Johansen mot Norge for den behandling hun fikk av myndighetene og i første rekke Røa Barnevern i Oslo. Norge ble dømt for krenkelse av klagerens rett til respekt for sitt privat og familieliv slik det er beskyttet av Artikkel 8 i Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjon.

Ingen ønsker vel å komme i den situasjonen. Derfor er det ikke urimelig å forvente at man faktisk får opplæring i menneskerettigheter. Hvordan skal man ellers være sikker på ikke å trå feil?

I Stortingsmelding nr. 21 for 1999–2000 – Handlingsplan for menneskerettigheter – sies det nettopp noe om dette på side 35:

„ Loven bestemmer at tre viktige menneskerettighetskonvensjoner skal ha status som norsk lov

„ Våre politikere viser mye ansvar for menneskerettigheter i andre land

Gro Hillestad Thune er advokat og juridisk rådgiver ved Norsk Senter for Menneskerettigheter.

(Foto: Flyktningerådet – Fredrik Naumann/Samfoto)

<http://www.nrc.no/NRC/thune.htm>

«All utdanning innenfor pleie- og omsorgssektoren bør ha undervisning om menneskerettigheter og de verdier som ligger til grunn for menneskerettighetskonvensjonene som Norge er bundet av. Regjeringen er særlig opptatt av å sikre at rettighetene til eldre og funksjonshemmede respekteres ... Det er derfor viktig at ansatte i pleie- og omsorgssektoren vet hvilke rettigheter brukerne har, blant annet til selvbestemmelse, privatliv, familieliv, personlig frihet, sikkerhet og høyest oppnåelig helsestandard.»

Enda er ikke så mye skjedd på utdanningsfronten. Situasjonen vil forhåpentligvis bli gradvis bedre, men som jeg har understreket så er viljen til å innrømme at alt ikke er like bra her i Norge, ikke så utbredt verken blant politikere eller byråkrater. Derfor trengs det press også for å sikre dem som allerede er utdannet og i arbeid, nødvendige kunnskaper og forståelse for hva menneskerettigheter er og hvilke krav de setter til den enkelte medarbeider. På alle områder er det vanlig at arbeidstakere informeres om de lover og regler som de forventes å følge. Etter at Menneskerettighetsloven ble vedtatt er det jo nettopp slik at menneskerettighetene er blitt norsk lov.

Min hensikt med å påpeke dette er å skape engasjement og interesse for å følge opp menneskerettighetene på alle nivåer i Norge. Jeg er nemlig helt overbevist om at dette vil føre til bedre omsorgsmiljøer – til fordel både for brukere og ansatte. En arbeidsplass hvor folk er bevisste sitt ansvar og i det daglige klarer å vise respekt for andre, er et godt sted både å høre til og besøke. Menneskerettighetene handler om nettopp dette. En danske professor og menneskerettighetsekspert fortalte meg at hver gang han skal holde foredrag om menneskerettigheter begynner han med å sitere Bibelen: «Du skal gjøre mot andre som du vil at andre skal gjøre mot deg». Etter hans mening er dette nesten som en kortversjon av menneskerettighetene. Det lyder kanskje litt for enkelt, men poenget er viktig nok. Den som i sitt arbeid lojalt følger dette prinsipp fra Bibelen, løper egentlig en liten risiko for å handle i strid med menneske-

rettighetene og dermed påføre norske myndigheter et ansvar. For ordens skyld så ligger det ingen nedvurdering av andre religioner. Samme prinsipp finner man egentlig overalt også innen human etisk tenkning.

En annen oppfordring er at vi i Norge på linje med mange andre land, får regler til vern om det som på engelsk heter «whistle-blowing» – den enkelte arbeidstakers rett til å si fra hvis han eller hun oppdager at det skjer krenkelser eller overgrep overfor pasienter, klienter, brukere eller hva man nå måtte kalle de mennesker man har omsorg for. De senere år er det dukket opp saker hvor ansatte har protestert mot den måten omsorgsmottakere er blitt behandlet på. Dette har ikke ført til noen takk fra overordnede. Snarere tvert imot. Det finnes flere eksempler på at de som har slått alarm, selv er blitt utsatt for saksjoner eller negative reaksjoner. I Oslo sendte en gruppe medarbeidere bekymringsmelding til overordnede i kommunen fordi de mente en utviklingshemmet i en omsorgsbolig ble så dårlig behandlet. Som takk, ble disse medarbeidere anmeldt til politiet for brudd på taushetsplikten!!!! Kommunen tok seg først bryet med å undersøke forholdet nærmere etter å ha fått sterk kritikk i media.

Slik kan vi ikke ha det hvis vi i det hele tatt mener alvor med å underskrive internasjonale menneskerettighetskonvensjoner. Blant de bestemmelse Norge har forpliktet seg til å respektere er retten til et effektivt rettsmiddel for den som fremmer seriøs anklage om at noens menneskerettigheter er krenket. Dette er en helt sentral rettsikkerhetsgaranti som blir illusorisk hvis pårørende eller ansatte skal kunne gis munnkurv eller knebles når de oppdager at noe er galt

over 18 år, uten rettslig handleevne og foreldrene var ikke lenger verge for henne i rettslig forstand fordi hun ikke lenger var mindreårig. Utfallet ble at mannen slapp straff til tross for å ha erkjent å ha begått en meget alvorlig forbrytelse mot et helt forsvarsløs menneske. Foreldrene klaget saken inn til Strasbourg og den nederlandske stat ble dømt. Dommerne i Menneskerettighetsdomstolen fant at jentas rett til respekt for sin private integritet, også beskyttet av artikkel 8 i EMK, var krenket i denne situasjon. Det ble lagt stor vekt på hennes sårbare situasjon som psykisk utviklingshemmet.

Det er neppe tvil om at det også finnes mennesker med utviklingshemning i Norge

Internasjonalt diskuterer man noe som kalles «dobbelt lojalitet» i slike situasjoner. Enkelt sagt er dette forholdet mellom den lojalitet man som medarbeider har til sin arbeidsgiver og den nødvendige lojalitet til de mennesker man har som oppgave å yte omsorg eller behandle. Dersom man skal være lojal mot menneskerettighetene er det ikke tvil om hvilken lojalitet som må gis prioritet når noen står overfor et konkret valg. Lojaliteten til det medmenneske som utsettes for dårlig behandling, krenkelser eller omsorgssvikt må og skal veie tyngst. Hvis denne retten til å si fra – blåse i fløyta – hindres gjennom forbud, påbud eller trussel om sanksjoner fra arbeidsgivers side, er det neppe forenlig med menneskerettighetenes ånd og bokstav. Støtte for dette standpunkt finner vi også i norsk rettspraksis gjennom en Lagmannsrettsdom som ble avsagt for noen år siden.

Alle land har som nevnt et hovedansvar for å håndheve menneskerettighetene hjemme hos seg selv. Likevel skjer det ikke alltid. Følgende dom avsagt av Strasbourg-domstolen mot Nederland illustrerer dette:

En ung jente bodde på en privat institusjon fordi hun var sterkt utviklingshemmet.

Hun ble voldtatt av en mann inne på institusjonen. Mannen, som ikke var ansatt der, ble avslørt og tilsto. Det viste seg da at den aktuelle lovgivning var til hinder for at det kunne reises straffesak mot ham, til tross for at han hadde erkjent å ha forbrutt seg mot jenta. Forklaringen var at tiltalte for voldtekt forutsatte begjæring fra den som var blitt voldtatt. I dette tilfellet var det ingen som hadde formell kompetanse til å fremme en rettslig gyldig begjæring. Hun var

over 18 år, uten rettslig handleevne og foreldrene var ikke lenger verge for henne i rettslig forstand fordi hun ikke lenger var mindreårig. Utfallet ble at mannen slapp straff til tross for å ha erkjent å ha begått en meget alvorlig forbrytelse mot et helt forsvarsløs menneske. Foreldrene klaget saken inn til Strasbourg og den nederlandske stat ble dømt. Dommerne i Menneskerettighetsdomstolen fant at jentas rett til respekt for sin private integritet, også beskyttet av artikkel 8 i EMK, var krenket i denne situasjon. Det ble lagt stor vekt på hennes sårbare situasjon som psykisk utviklingshemmet.

Det er neppe tvil om at det også finnes mennesker med utviklingshemning i Norge

„ alle som på en eller annen måte representerer myndighetene, kan påføre den norske staten et ansvar under de internasjonale menneskerettigheter

„ Dette er en helt sentral rettsikkerhetsgaranti som blir illusorisk hvis pårørende eller ansatte skal kunne gis munnkurv eller knebles når de oppdager at noe er galt

„ Du skal gjøre mot andre som du vil at andre skal gjøre mot deg

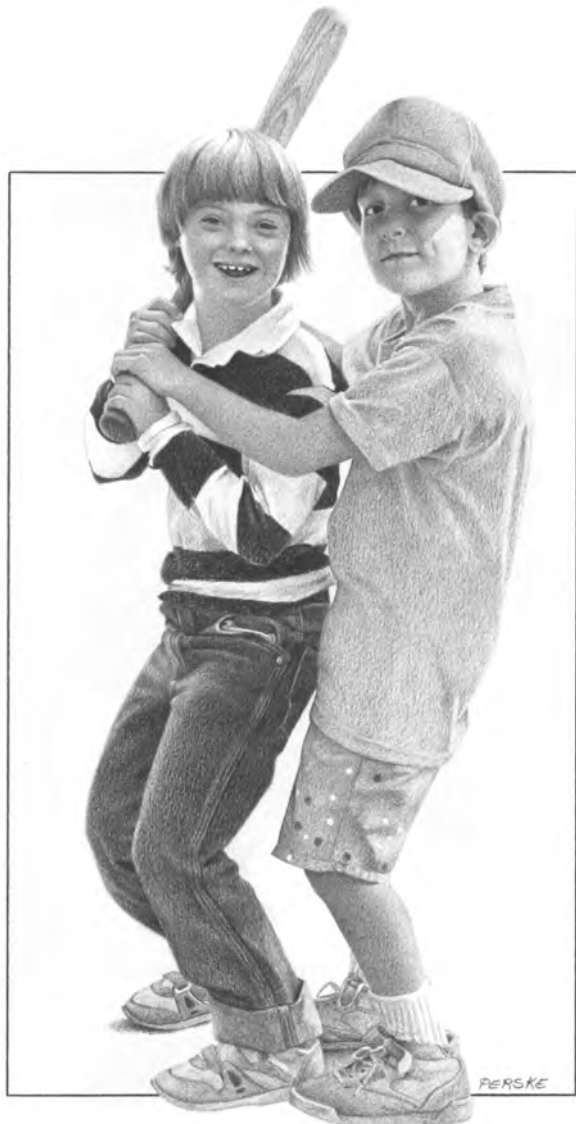
som ville kunne vunnet en sak i Strasbourg hvis de hadde vært hjulpet til å fremme en klagesak. I den senere tid er det kommet frem mye informasjon om behandling og ikke minst bruk av behandlingsmetoder som nok ville blitt møtt med stor skepsis blant dommerne i Strasbourg. En av deres oppgaver er å håndheve bestemmelsen i EMK artikkel 3 som fastslår at «Ingen må bli utsatt for tortur eller umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff». Det kan ikke være tvil om at mange av de behandlings-

tiltak som ble omtalt blant annet under diskusjonen omkring kapitel 6A i Sosialtjenesteloven, ble opplevet som både nedverdiggende og umenneskelig.

Det er også fristende å peke på de overgrep som ble begått ved gjennomføringen

„ Utfallet ble at mannen slapp straff til tross for å ha erkjent å ha begått en meget alvorlig forbrytelse mot et helt forsvarsløst menneske

av HVPU reformen. Mennesker ble tvangsflyttet med den konsekvens at nære relasjoner og personlig trygghet gikk fløyten. Hvis vi anvender artikkel 8 og kravet om at det skal være rimelig forholdsmessighet mellom det man ønsker å oppnå og den personlige belastning som påføres den enkelte når myndighetene griper inn i menneskers liv, var det nok også her mange eksempler på brudd på menneskerettighetene. Så vidt jeg vet var det ingen som har reist dette som problem verken da det skjedde eller etterpå. Særlig overraskende er det imidlertid ikke. Det er nok den sørgelige sannhet at det fortsatt vil ta lang tid før norske politikere tar sitt ansvar med å beskytte folk i Norge mot menneskerettighetskremlinger alvorlig.

Tegning reproduert med tillatelse av Martha Perske fra PERSKE: PENCIL PORTRAITS 1971–1990 (Nashville: Abingdon Press, 1998).

Ny undersøgelse fra Formidlingscenter Øst:

Få handicappede i foreninger og i frivillige sociale organisationer

En undersøgelse som Formidlingscenter Øst netop har offentliggjort viser, at mange foreninger er tilbageholdende over for nye medlemmer, hvis der er tale om mennesker med handicap. Det er især spastikere, multihandicappede og udviklingshæmmede, som foreningerne ikke umiddelbart mener, kan deltage i foreningernes aktiviteter. Også i det frivillige sociale arbejde – besøgstjenester og sociale caféer/varmestuer – kan der spores en tilbageholdende indstilling over for nogle handicapgrupper.

Undersøgelsen, som er gennemført for Socialministeriet, viser at mennesker med handicap kun udgør ca. 1 pct. af medlemmerne i foreningerne. Blandt de frivillige i besøgstjenesterne står det ikke meget bedre til – også ca. 1 pct. – mens der i de sociale caféer er ca. 4,5 % frivillige med handicap. I alle tilfælde er det dog betydeligt under de ca. 6,5 pct. som mennesker med handicap anslås at udgøre af den samlede danske befolkning.

Foreningerne vil gerne have nye medlemmer og det frivillige sociale arbejde har brug for frivillige medarbejdere. Men i mange foreninger og frivillige sociale organisationer opfattes mennesker med handicap tilsyneladende mest som en social opgave – ikke som ressource.

Undersøgelsen baserer sig på to spørgeskemaundersøgelser. Den ene er gennemført blandt ca. 800 foreninger i 5 udvalgte kommuner; den anden blandt godt 300 besøgstjenester og sociale caféer.

Læs mere om undersøgelsen «Handicap og frivillighed» på www.fc-east.dk, hvor hele rapporten også kan downloades gratis